Радмила Накарада
Институт за европске студије
Београд

UDK: (1-652NATO):(497.1)+327.2

Прегледан научни рад

Примљен: 1. 08. 1999.

ПОСЛЕДИЦЕ НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

У раду се показује да је природа косовског изазова нетично приказана, да се моралном реториком прикривају темељни геостратешки интереси: обезбеђивање примата НАТО у односу на УН, стварање војне машинерије која ће интервенисати свуда у свету, кадгод буде одлучила да су њени интереси угрожени, ново исцртавање мапе Балкана, слање поруке свима које се могу одлучити да не прихвате будуће НАТО ултиматуме. Анализирају се локалне, регионалне и глобалне последице НАТО бомбардовања са становишта унутрашње демократизације, регионалне стабилности и глобалне владавине права. Закључују се да иако је легитимно заштити грађане од арбитрарне употребе силе од стране њихових властитих држава, и сучелавати велике хуманитарне катастрофе, у ситуацији када је карактер глобалних институција и расподела светске моћи непромењена самовољна примена силе у тим околностима значи само даље проширивање услова за кршење људских права, систематско настајање хуманитарних катастрофа.

Кључне речи: НАТО агресија, геостратешки интереси, геополитика, Балкан, етнички сукоб, глобализација.

Косовски сукоб свакако носи одлике региона и тегобних историјских чворова који никако да постану дефинитивна прошлост, карактеристике локалног ауторитаризма, национализма, екстремизма, али он исто тако носи и обележје ауторитарних тенденција савремених процеса глобализације. Дезинтеграција Југославије, укључујући и косовско поглавље није само локална аберација, већ значајно поглавље у реструктурирању пост-хладноратовског света.

Српско-албански сукоб има дугу историју узајамних оспоравања, насиља и незадовољавајућих решења. Коликогод да одговорност за последње поглавље сукоба лежи на ауторитарном режиму Слободана Милошевића, косовска криза није започела с његовим доласком на власт. Динамика сукоба је дуготрајнија, а природа сложенија од сваке манихејске поделе.

Косовски сукоб није примарно сукоб око аутономије, демократије и кршења људских права већ је то сукоб око територије. Две етничке групе полажу право на исту територију. Срби своје право заснивају на историјском праву, пошто је Косово место рођења њихове државе и духовног идентитета. Албанци своје право заснивају на тзв. етничком праву, чињеници да они сада чине већину (81,5%) становништва. Да питање аутономије није у основи косовског сукоба говоре следеће чињенице. Уставом из 1974. Покра-

јина Косово је добила аутономију без преседана, полудржавни статус. Покрајина је имала независну уставну и законодавну моћ, право вета на нивоу републике и федерације. Међутим, упркос изузетно високом степену аутономије, Албанци су организовали масовне националистичке протесте 1981. захтевајући независно и етнички чисто Косово. Небројано пута, упркос притисцима споља да се разговара о аутономији, албански лидери су истицали да им је коначан циљ независност. Тако је било и у току преговора у Рамбујеу. Разлике међу албанским политичким заступницима су се појављивале једино у погледу брзине и метода остваривање тог циља.

Да није реч о сукобу ауторитарности и демократије говори и то што су косовски Албанци изабрали бојкот као одговор на репресију српског режима а не и активно учешће у политичком животу Србије. Да су учествовали у изборима, на пример, могли су убрзати промену режима, дати свој глас демократским снагама у Србији. Међутим, са становишта прибављања међународне подршке за независност, ауторитаран режим је био много кориснији него демократизација Србије. Са своје стране, српски режим није предузимао конструктивне иницијативе (није покушао да интернационализује проблем Косова), да нађе излаз из ћорсокака и смањи етничке тензије. Напротив ослањао се на репресивни државни апарат, инструментализујући кризу за потребе унутрашње консолидације сопствене моћи. С појавом ОВК,¹ терористичке организације чији је циљ да се војним средствима избори за независно Косово, отворено је ново поглавље насиља. Дотадашњи, мање више, пасивни отпор албанске популације претворио се у оружани облик (убијање полицајаца, отмица и убијање српских цивила, паљење кућа, итд.) и ОВК је убрзо освојила трећину косовске територије. Југословенске снаге су на тероризам ОВК одговориле прекомерном употребом војне силе што је довело до две хиљаде убијених Албанаца и преко 100. 000 избеглица.

Најзад, да није реч о људским правима говори и податак да иако су Албанци били подвргнути жестокој репресији од стране српског режима, и српска мањина на Косову је била предмет албанске репресије нарочито у периоду који је претходио доласку Милошевића на власт. Две трећине српске популације напустило је Косово у периоду 1961-1991.² Надаље, деловање ОВК након НАТО бомбардовања, делом се може објаснити као освета за претходно насиље српских снага, али пошто се насиље спроводи према неалбанском становништву у целини а не само према Србима, очигледно је

¹ Мадлен Олбрајт је 1997. године оквалификовала акције ОВК као "тероризам", *Наша борба*, 23. фебруар, 1998, стр.1.

² "Срби су били малтретирани од стране Албанаца и напустили су регион. Албански националисти имају двоструку платформу, прво да успоставе етнички чисту албанску републику а затим да се уједине са Албанијом и створе велику Албанију. Око 57.000 Срба напустило је Косово у последњој деценији". *New York Times*, July 12, 1982.

да се наставља пројекат независног и етнички чистог Косова, који ће се под покровитељством НАТО и ОУН ускоро привести крају.

Погрешно представљен изазов

Чињеница да је косовска криза добила тако изузетно драматичан међународни статус, да је одговор на њу захтевао кршење члана 2(4) Повеље ОУН, члана 5 НАТО статута, као и одредбе италијанског, португалског, немачког и шпанског устава упућује на закључак да је реч о моралном изазову без преседана. Идеолози интервенције објашњавају да је морални изазов косовске драме дефинитивно учинио појам националног суверинитета застарелим и релативизовао статус међународног права утемељеног на Повељи Уједињених нација. Дошао је тренутак да се уведе виши облик права и правде.³ Стога је косовски сукоб добио статус јасне демаркационе линије између цивилизованог света и варварстава.⁴ Однос према косовском сукобу је, по њима, израз нове посвећености одбрани универзалних вредности, прво поглавље Новог хуманизма.

Међутим, бомбардовање је започето јер је српска страна одбила да потпише мировни план из Рамбујеа/Париза, то јест, да прихвати ултиматум који је готово подразумевао окупацију Југославије од стране НАТО.⁵ Хуманитарна катастрофа је започела 24. марта кад је почело бомбардовање.⁶ Једном када је експлодирала избегличка криза - због насилног протеривања албанске популације од стране српских снага, али и због последица бомбардовања, сукоба ЈНА и ОВК и позива ОВК Албанцима да напусте Косово (што је британски лист *Guardian* недавно потврдио) - разлог за бомбардовање се померио од ултиматума за потписивања мировног плана ка спречавању масовног кршења људских права, то јест, хуманитарне катастрофе.

³ Према *Washington Post*-у, Председник Клинтон је Косово претворио у тест разликовања између цивилизованих нација и варварства, у одређујући моменат свог председничког мандата и америчке спољне политике на крају stoleћа. НАТО је ангажован "у великој борби између сила интеграције и дезинтеграције, између сила глобализма и сила трибализма, подвлашћености и слободе". John F. Harris, "A Duel That Became a Defining Moment", *Washington Post*, April 20, 1999, p.A1.

⁴ "Збивања након хладног рата јасно показују да антиинтервенционизам више није у складу са модерним појмовима правде. Криза на Косову представља илустрацију тог раскида и нову одлучност Америке да чини све оно што сматра оправданим, без обзира на међународно право. Michael Glennon, "New Interventionism", *Foreign Affairs*, May/June, 1999. p. 2.

⁵ Продубљену анализу преговора у Рамбујеу садржи напис Јана Оберга: "Rambouillet - a Process Analyses", *TFF Pressinto*, No. 56, Feb.19. као и "Read the Military Kosovo Agreement". *TFF PressInto* no.56, March 18.

⁶ *Newsweek*, од 12. априла 1999. документовано описује да драматичан егзодус Албанаца почиње са бомбардовањем НАТО-а.

Само летимичан поглед на међународну арену показује, да, иако је Косово недвосмислено представљало простор на коме су се кршила људска права, оно сигурно није имало размере преседана. Постојали су широм света и други случајеви етничких сукоба, грађанских ратова који су имали за последицу драстичније хуманитарне катастрофе него што је то био случај с Косовом, али упркос томе оне нису провоцирале моралну побуну која је водила војној интервенцији. На пример, рат у Руанди, дуготрајни сукоби у Сијера Леоне, Етиопији/Еритреји, Судану, масакри у Источном Тимору од стране Индонезије, грађански рат у Алжиру, судбина Курда у Турској (30.000 убијених, три милиона изгнаних, 300 спаљених курдских села), итд. На простору бивше Југославије, Хрватска је 1995. године протерала око 300.000 Срба који су тамо вековима живели. Пензионисани амерички генерали учествовали су у припреми ове војне операције (*Олуја*). Хрватска не само да није бомбардована, већ није кажњена ни увођењем санкција због масовног етничког чишћења Срба.

Међутим више него сви појединачни примери који откривају недоследно, неједнако третирање масовног кршења људских права, случајеви хуманитарне катастрофе,⁷ низак степен веродостојности нове моралне мисије коју су преузеле чланице НАТО јасно се показује када се анализирају њихови одговори на "тихи геноцид". Наводно сама суштина цивилизације је угрожена косовском трагедијом, али не и муком готово милијарду сиромашних људи, смрћу милиона деце од излечивих болести, растућом неједнакошћу Север/Југ и смањењем помоћи за развој, огромним војним трошковима и ирационалном потрошњом. (Амерички потрошачи годишње троше 17 милијарди само на храну за кућне љубимце).⁸ Овако драстичне разлике не представљају морални скандал, неприхватљиво кршење људских права, јер су основа привилегија и моћи.

Да је судбина косовских Албанаца истински представљала морални изазов, војна интервенција би била искључена. Јер интервенција је могла само да погорша њихову ситуацију. Интервенција је била окидач за освету и етничко чишћење од стране српских снага (с оваквим исходом се хладно рачунало, сматрало се предвидљивом последицом као што показују изве-

⁷ Како објашњава М. Олбрајт, САД не примењују двоструке стандарде већ само један базиран "на нашем уважавању оног присгупа који највероватније може да донесе резултате који служе америчким интересима и идеалима". Madleine Albright, "The Testing of American Foreign Policy", *Foreign Affairs*, Nov./Dec.1998.

⁸ UN Human Development Report за 1998. годину процењује да је довољно 13 милијарди долара да би се обезбедили основно здравље и исхрана за сво становништво света, да је 6 милијарди довољно да сви добију основно образовање. Поседи три најбогатија човека на свету већи су од заједничког бруто производа 48 најнеразвијених земаља света. Само 358 глобалних мултимилијардера поседује богатство које је једнако заједничким приходима готово половине светског становништва.

штаји ЦИА и изјаве В. Кларка). Интервенција је довела и до бомбардовања самих косовских Албанаца, избеглица које су се враћале на Косово. Најзад, количина баченог уранијумског товара претворила је Косово у мини Хирошиму.

Разлози за интервенцију имају мало везе с моралним преседаном, одбраном универзалних вредности. Морална реторика је легитимацијски закљон за темељне стратешке циљеве: обезбеђивање примата НАТО у односу на ОУН и право Повеље; стварање војне машинерије Запада која ће интервенисати свуда у свету, кадгод буде оценила да су угрожени њени интереси; ново цртање балканске мапе и чврсто полагање НАТО чизме на Косово - стратешки важним простором за транспорт ресурса;⁹ слање поруке свима који се могу одлучити да не прихвате будуће НАТО ултиматуме. Када све ово кажем, ни најмање не желим да умањим или оправдам неприхватљива злодела која су почињена против албанских цивила нити да игноришем индивидуалну одговорност починиоца, већ да раздвојим стварни проблем од лошег одговора – убитачно-деструктивне војне интервенције.

Локалне последице

За 72 дана НАТО бомбардовања Југославија је доживела политичко, економско и еколошко разарање. Само једну трећину мета представљали су цивилни циљеви.

- Посматрајући политичке ефекте, бомбардовање је довело до неприродне хомогенизације ("уједињавања око једне заставе"), док је завршетак рата само обновио радикалне конфронтације које могу довести до грађанског рата. Радикализацији ситуације доприноси неспремност режима да преузме одговорност за поразан исход своје политике, као и његова неспособност за спровођење ургентних и дубоких економских и политичких промена демократским путем (пре свега, ванредним изборима). Радикализацији доприноси и унутрашње и спољно подстицање ванинституционалних решења, хашка оптужница против С. Милошевића која намеће борбу за одржавање власти по сваку цену, призивање "Чаушеску сценарија".

- Економија - потпуно исцрпена седмогодишњим санкцијама – бомбардовањем је уназађена штетом која се креће између 30 и 50 милијарди долара (према проценама домаћих економиста, односно стручњака Светске банке). Половина становништва је незапослено. Комбинација бомби с осиромашеним уранијумом, графитних бомби, загађења петро-хемијским супс-

⁹ Низ аналитичара указује да је интервенција била планирана у јесен прошле године. G. R. Copley коментарише анализу републиканског сенатског комитета од 12. аугуста 1998. у којој се истиче "да је планирање НАТО интервенције предвођене САД у пуном јeku. Једини елеменат који недостаје је медијски адекватан догађај који ће омогућити да се интервенција политички прода". G. R. Copley, "The New Rome and The New Religious Wars", *Defense and Foreign Affairs*, 4. јун 1999. (Интернет верзија).

ганцама довела је готово до еколошке катастрофе. Претварајући југословенско друштво у "црну рупу" НАТО интервенција је само допринела даљој дестабилизацији целог региона.

- Фактички је изведено одвајање територије Косова од Југославије, створен је још један НАТО протекторат, још један нестабилни ентитет у региону. Уместо стицања стварне независности Косово је претворено у клијентелску, зависну државицу. То може у будућности да доведе до насилних сукоба између НАТОа и делова ОВК који се неће помирити са овим, за њих первертираним исходом.

- Албанске избеглице се враћају на Косово заједно са албанским држављанима који потпуно слободно прелазе југословенску границу јер контрола граница више не постоји, док се српско и остало неалбанско становништво налази под мачем етничког чишћења. Процењује се да је готово 150. 000 неалбанских грађана побегло главом без обзира са Косова.

Укратко, последице су потпуно апсурдне. У име хуманитарне интервенције целокупно друштво постаје објекат масовног разарања, број цивилних жртава силно се увечава, десуверенизација и етничко чишћење неалбанског становништва се изводи под окриљем НАТОа и ОУН.

НАТО рат против Југославије представља потпуно сувишан, непотребан рат. Уместо "паметних бомби" потребна је била паметна политика која би допринела нормализацији југословенског друштва, која би подстакла јачање унутрашњих енергија за демократизацију друштва и потискивала унутрашње изворе насиља. НАТО рат не представља поглавље којим се отвара Нови Хуманизам већ ново поглавље дезинтеграције Југославије. Нажалост југословенска трагедија још није завршена, њен епилог тек предстоји.

Регионалне последице

Потреба да се спречи преливање косовског сукоба ван југословенских граница и дестабилизује регион такође је била мотив за предузимање интервенција. Међутим, интервенција је произвела сасвим супротне последице - увећала је општу регионалну нестабилност.

Све земље региона су доживеле, мада неједнако, економске и еколошке штете. Економска штета од интервенције региона се процењује између 1,3 и 2 милијарде долара. Лансиран је пројекат реконструкције региона (Пакт о стабилности) који не обухвата Југославију иако је она претрпела највише штете (помоћ се условљава променом режима). Еколошка штета од последица бомбардовања није могла да се задржи у оквирима границе Југославије. Ефекти еколошке деструкције обухватају затрованост заједничких река (пре свега, Дунава), повећану радијацију и загађеност ваздуха токсичним материјма.

- НАТО се чврсто устолочио на македонску и албанску територију и отворено ограничио њихов државни суверенитет. То у перспективи може изазвати унутрашња политичка раслојавања и сукобе.

- Егзодус избеглица с Косова променио је етничку структуру Македоније и појачао притисак македонских Албанаца да се редифинише македонска држава. Аналитичари балканских прилика предвиђају да ће управо Македонија бити прво следеће жариште етничких сукоба.

- Контрола граница између Косова и суседних држава, нарочито са Албанијом, је практично укинута, створен су услови за слободну трговину оружјем и другом.

- Појачан је тренд ка већој милитаризацији региона. Много више оружја и (стране) војске је присутно у региону након НАТО рата против Југославије него пре. Чињеница да је један број балканских земаља основао војни савез за брзе интервенције у региону такође потврђује јачање милитаризације.

- Однос према сецесији на Косову ослободио је дух из боце; понудио је модел којем и друге мањине, у овом изразито мултиетничком региону, могу да прибегну. Трка за даљим прекрајањем граница није завршена.

Као што интервенција није спречила хуманитарну катастрофу већ је изазвала, тако је и региону уместо стабилности донела појачану нестабилност. Тензије унутар региона, постојећи и латентни етнички сукоби тешко се могу решавати војним путем.

Глобалне последице

- Упркос инкорпорацији националних држава у глобалну економију косовска епизода, након Ирака и Босне, пружа нове доказе да важност војне моћи у ери после хладног рата остаје још увек на снази. Интервенција у Ираку створила је услове за интервенцију у Босни, која је припремила терен за интервенцију на Косову, која пак ствара услове за интервенцију НАТО-а на било којој тачки света.

- У исто време косовска драма разоктрива меру ирелевантност међународног правног поретка; НАТО одбацује темељна ограничења које оно намеће.¹⁰ Уместо да се време после хладног рата искористи за јачање владавине права и космополитске демократије на глобалној арени, обнавља се владавина силе. Коалиција демократских држава користи локални аутори-

¹⁰ Строб Талбот наглашава: "ми морамо да будемо веома пажљиви да се НАТО не подреди било ком међународном телу или да се изгуби интегритет његове командне структуре. Ми ћемо покушавати да усклађујемо делања са другим организацијама, поштујући њихове принципе и циљеве. Али Алијанса мора да задржи право и слободу да дела када њене чланице, на основу консенсуса то сматрају нужним". Цитирано према Bruno Simma, "NATO-the UN and the Use Of Force: Legal Aspects", *European Journal of International Law*, 1998 (Интернет верзија).

таризам, локалне етничке сукобе да би глобални поредак одлучним ударцем усмерила у ауторитарном правцу.

- НАТО маргинализује улогу ОУН, претвара је у пуки инструмент своје легитимизације. Консенсус 20 најмоћнијих и привилегованих држава света замењује повељу Уједињених нација као "највиши закон" светске заједнице. Потреба да се ревитализује НАТО доводи до тога да се уведу мисије које чл. 5 уопште не предвиђа (тзв. "non article 5 missions" а то су етнички конфликти, грађански ратови, тероризам) као сфере његове интервенције. Стављање НАТО-а изнад ауторитета Савета безбедности оправдава се тако што НАТО чланице саме себе проглашавају просвећеним државама које имају мисију да штите универзалне вредности.

- Подржавањем сецесионистичког покрета косовских Албанаца, тачније речено, ступањем у фактички савез са ОВК као главним заступником сецесије, сличне аспирације широм света ће добити снажан подстицај, што неизбежно води новом таласу нестабилности.

- Агресија НАТО-а на Југославију неизбежно покреће нов круг трке у наоружању, подстиче пролиферацију нуклеарног оружја (између осталог, Украјина је наговестила да ће преиспитати свој не/нуклеарни статус). Низ мањих земаља увиђа да само ако дође у посед "апсолутног оружја" има шансе да се одбрани од потенцијалне НАТО интервенције. НАТО рат исто тако служи као алиби за повећавање војних трошкова САД за истраживање и производњу новог, још ефикаснијег, оружја.¹¹

- Бомбардовањем кинеске амбасаде у Београду односи САД - Кина озбиљно су погоршани; погоршање обухвата и изненадну радикализацију тајванског става према уједињењу с Кином и укључивање Тајвана у регионални безбедносни оквир под покровитељством САД. Однос САД према Русији у току косовске кризе само је потврдио њен минорни значај што може да доведе до непредвидљивих унутрашњих политичких тензија у Русији. Дугорочно гледано, НАТО интервенцијом на Косову безбедносни савез Кине, Индије и Русије постао је изгледнији.

Потреба заштите грађана од арбитрарне употребе силе од стране њихових властитих држава потпуно је легитимна, као што је оправдана и потреба да се спрече велике хуманитарне катастрофе. Међутим, случај Косова открива да се управо заштита људских права може злоупотребити да би се увео нови циклус интервенционизам и суспендовале све одредбе међународног права које забрањују употребу силе у спровођењу и заштити људских права без одобрења Савета безбедности. Управо употреба силе предста-

¹¹ Према наводима W. Hartung-a, Пентагон добија 276 милијарди долара годишње, што је двоструко више од војних трошкова Русије, Кине, Ирака, Северне Кореје, Либије, Сирије и Кубе заједно. Буџет за 1999. годину је повећан за 150 милијарди и највећи део ће бити употребљен за нова оружја. До 2005. године трошкови за нова оружја биће удвостручени. "Gold-Plating the Pentagon", *The Nation*, March 1/1999, pp.6-7.

вља случај најтежег кршења људских права.¹² Одредбе међународног права се крше и обеснажују у име више правде ("праведног светског поретка") иако карактер глобалних институције и расподела светске моћи остају непромењени, иако одбрана незамисливих привилегија у једном крајње неправедном међународном систему остаје темељни циљ глобалних сила. Умањивање моћи међународног права у тим околностима значи само проширивање и продубљивање услова за даље кршење људских права, за систематско избијање хуманитарних катастрофа.

Radmila Nakarada

Institute for European Studies
Beograd

Summary

COSEQUENCES OF NATO INTERVENTION IN YUGOSLAVIA

The article shows that the Kosovo challenge is misrepresented, that fundamental geostrategic interests are hidden by the moral rhetoric: securing NATO primacy in relation to the UN, creating a military machine that will be intervening around the globe, whenever it decides that its interests are threatened, redrawing the Balkan map, sending a message to all other potential violators of future NATO ultimatums. The local, regional and global consequences of NATO bombing are taken up from the standpoint of internal democratization, regional stability and the global rule of law. The author concludes that although it is in principle legitimate to defend citizens from the arbitrary use of force by their own state and prevent huge humanitarian catastrophes, in a situation when the character of global institutions and the distribution of global power remain unchanged, arbitrary application of force, in these circumstances means only further extension of conditions for the violation of human rights, systematic creation of conditions for humanitarian catastrophes.

Key words: NATO aggression, geostrategic interest, geopolitics, Balkan, ethnic conflict, globalisation.

¹² Louis Henkin, "Use of Force: Law and US Policy, in L. Henkin et. al., *Right v. Might*, Council of Foreign Relations, Press, N.Y. 1991, p.61. Аутор такође упозорава да су "притисци да се ограничи употреба неприхватљиви, и да су аргументи који оправдавају употребу силе неуверљиви и опасни... Кршења људских права су одиста општа, и ако ако се допусти да да се она решавају спољном употребом силе, неће више бити закона који ће забрањивати употребу силе од стране било које државе против било које друге државе". Цитирано према N. Čomskom: "The Current Bombings: Behind the Rhetoric", ZNet page.